Ритмічна фантазія

Неначе павич різнобарвний дріма на високій горі величезне місто. Високі будинки й маленькі хатки, і білі і жовті, і сині й червоні – усі до гори припадають, немов то квітки степові геть усіяли рясно високу могилу козацьку. Світленькі віконця на простір морський проглядають, ген прямо на схід.

Один я у хаті своїй, що на самому верху гори. Дивлюсь я в віконце, як вітер тіль-тіль колихає верхівлі зелених дерев. Дивлюсь на широкий морський краєвид, дивлюся, як з двох боків море оточує город увесь і як обійма його ніжними тими руками, мов мати кохану дитину.

Далеко-далеко за морем зоря світова погасає… А скрізь навкруги розливається світ якийсь білий, молочний, і тіні кудись ізникають. Так світло стає, так округа ясна, що немов на картині все бачу.

Скрізь тихо. Я чую, як в досвітній тиші б’є хвиля морська в кам’яне набережжя, як глухо плескоче, немов хто спросоння у сні буркотить. Навколо, куди лиш око сягає, в цьому полусвіті не бачу ніде я живої істоти. Скрізь мертво.

Та що це? Ген там на просторі ось повагом тисячі білих голів виринають на поверх з морської безодні. Все вище та вище встають тії тіні-привиддя із тихого, сонного моря, немов мармурові статуї… Їх тисячі… безліч цих тіней… Встають вони дружно усі… вже по пояс з води виринають… І ось на морському поверсі вже стали у повний свій зріст… Всі в білих убраннях, обмотані голови білим, немов завивалом турецьким. То білії турки у білих чалмах, у довгих, у білих одежах. Стоять на воді непорушно з хвилинку, і разом без гуку та тихо рушають на місто. Ідуть по воді, мов по кризі, тісними рядами, неначе б то військо. А вже коло берега діляться рівно направо й наліво, на два величезні загони. Ідуть по садах вони й місто обходять з боків. А там на

підгір'ю за городом сходяться знову докупи. Стоять одну мить… далі лізуть на гору і всі підступають до міста. Кругом суходіл заступили з усіх трьох боків і вже виходу з міста не стало нікому: ні пішки пройти, ні об’їхати конем. Стоять коло города білі турки, стоять непорушно, немов білії тіні, у білій одежі, у білих чалмах.

Стоїть так березовий ліс зимового тихого ранку.

Я глянув на город, а там уже дніє: скрізь заспані люде встають та покволом за діло беруться. Ніхто з них не знає, що сталось, ніхто білих турків не бачить.

Ось тихо на город рушають ці білії тіні. Ідуть навпростець, немов риби пливуть. Проходять вони крізь баркани, крізь стіни в домах, мов повітря. У кожную хату ввійшли і стоять собі мовчки.

Стоять і у мене в господі, під білими стінами, у білій одежі, у білих чалмах.

Дивлюсь я на них і дивуюсь, – нічого не тямлю.

Чи військо? Але ж не озброєні турки… Війна? Не було ж бо і чутно, щоб хоч з гаківниці гримнуло. Ніхто ж не стає й в обороні…

Та враз заворушились турки в господі моїй… усі замахали руками, метнулися всі по покоях. Без гуку та шпарко оплутують всі мої речі якоюсь прозорою тканкою, мов павутинням. Усе зостається на місці своєму. Нічого вони не беруть, лиш завзято працюють і плавно руками махають, махають…

Враз зникли, мов в землю пішли.

Дивлюсь я й нічого не тямлю. Іду до вікна і там бачу все місто, немов на долоні. Воно все оплутане також тонким павутинням, усе скам’яніло, як в казці.

Вже робиться страшно мені. Пильніш приглядаюсь до всього і бачу, що справді все так воно є, як здавалось, що все павутинням повито. Я пробую взяти одну яку річ, та не можу й рухнути – так цупко держиться вона. Я смикаю враз скільки сили, зриваю нарешті із столу, кладу на полицю.

Коли це, як стій, де не візьметься турок – махне рукавом своїм білим і рухом тим враз мені світ весь затьмить до нестями… А скоро очутюся я та погляну навколо, то бачу, що з столу узятая річ вже знов на столі опинилась, на тім самім місці. Тут я починаю уже розуміти, що турки із хати моєї нікуди не йшли, а зробились усі невидимі. І боязко якось мені, неприємно, і я почуваю, що турки за спиною в мене стоять і холодом віють на мене. Не знаю куди мені йти й як утекти від них. З страху починаю тремтіти… А там підкрадаюся тихо до столу, беру з нього білий папір і сідаю писати листа, щоб подати ним звістку про себе до вірного друга, позвати його, розпитати, чи скрізь таке діється в місті? Листа написав, закладаю в конверту і тільки почав запечатувати – враз несподівано білий рукав невидимого турка майнув і світ мені знов затуманив…

Як тільки очунявся, зараз побачив: лежить передо мною знов білий папір на столі…

Погано та страшно стає мені і зуби уже цокотять, поза шкірою сипле морозом. І я почуваю, що вже доторкаються білії турки до мене, хоч їх і не бачу. І це доторкання до мене ще більш відразливе, ніж помахи їх рукавів. І я чую, як мацають руки мене з голови аж до п’ят і знов до волосся. Стою, немов кари, чи страти жду: ось білий рукав промайне і знов очмарить… Ой, як-би покликать кого-небудь в хату? Знов згадую друга свого… І щойно його згадав, як і він біля мене.

 Мій друже єдиний, ой як мені страшно. Рятуй мене, любий. Дай руку на вічне, святе побратимство…

Скидає він з грудей свій хрест і мені подає.

Міняємось мовчки хрестами і тричі цілуємось щиро…

Не вспів я надіти й хреста, як знову рука навісная майнула в повітрі, – і я захитавсь, непритомний.

А скоро очутився, зараз помітив, що хрест мій знов висить на грудях моїх.

 Та що ж це таке? Побратима з розпуки питаю.

Стоїть побратим перед мене і дивиться поглядом тихо-сумним, жалісливим без міри. У погляді тому вбачаю, що знав він заранння, що так воно й буде, як сталось.

Читаю в тім погляді тихі слова:

 Не бійсь, не лякайся. Вони, оці турки, тебе не зачеплять, як що ти добра свого сам не займатимеш більше; не руш, не торкай. Не можна продати, купить, дарувати. Тепер отут мертва країна, а ти ще живий… Ти умри… Не живи, бо цього одного – не можна. І ніщо не поможе тобі. Як не вмреш, то нудьга та розпука тебе полонять, а душа заболить через цюю однаковість вражінь, і ти віддаси тоді все доброхіть оцим туркам: скарби свої, душу і тіло. Та й приймуть вони лиш тоді, коли будуть до тебе прихильні…

Читаю у погляді друга ці дикі слова, і обурення в серці росте, і кипить у душі моїй лютість…

 Дурниці плетеш єси, зраднику лютий. Твій погляд такий навісний… Від його холоне в душі, стискає у грудях, смага на устах запеклась… Із очей моїх геть. Не дивися…

І враз побратима не стало.

Мені уже робиться страшно-престрашно, аж серце у грудях холоне. А в хаті так тихо, що в ухах гуде…

Підходжу я знов до вікна і кидаю погляд на море, – аж чую, се море прокинулось – встало, се море гуде. Дивлюсь я на нього: воно потемніло від хмар, не видко і клаптика неба-блакиті, не знати де й ранішнє сонце сховалось. І грізним зробилося море і страшно сердитим. Гуде воно дужче та дужче, гуде й починає ревти. І б’є сиві хвилі об берег сердито, немов викликає до бою. І з плескотом кожним сердитої хвилі мене мов обухом хто в голову б’є, черкає холодним ножем поверх мозку. Стою край вікна, мов прикутий і рушитись сили не маю, не можу ніяк не дивитись на море бурхливе, що з його мучителі вийшли, мої невидимі білії турки.

А море реве-клекотить, змагається, білими хвилями б’є в кам’яне набережжя сердито. І білая піна летить геть далеко на город увесь. За хвилею білая хвиля біжить, одна одну немов опереджає, – і гнівні усі, і страшні…

Іде ось одна… іде і шумить, вже до берега близько підходить і білою піною вдарила в берег, і високо піна летить, і пада, мов сніг, на все місто. І разом із цим невидима рука черкає по мозку мене боляче…

Іде знову другая хвиля… ще здалека білую піну угору скидає… Та що це таке? На високім хребті тої хвилі русалка якась, уся біла гойдається стиха… у довгій, у білій одежі, в чалмі… Ох, та це ж знову огидливий турок. А хвиля іде і шумить… Ударила в берег і порохом легким,

крівавим той турок умить розлетівся. І разом з тим вибухом хвилі мене різонуло холодним ножем.

Іде знову білая хвиля, несе на свойому хребті знову білого турка. Злегенька земля стугонить і тремтить… На мене від п’ят до лиця буцім снігом холодним хто сипле.

Слідкую за кожною хвилею, кожну з простору до берега стежу очима і жду, коли хвиля сердитая турка об берег ударить. Не так боляче від удару того, як лячно та прикро, бо серце з страху завмирає.

Ось хвиля шумить біля берега… вдарила й порох крівавий на берег летить. Куди він упав, я не бачу, бо б’є мене в голову й ріже холодним ножем.

Ось новая хвиля із недрів морських устає, гойдається турок на ній й рукавами махає… Ось вже коло берега хвиля… Від п’ят іде дріж по мені… Ударила турка об берег – і порох крівавий летить…

Четвертая… п’ятая хвиля…

На всьому просторі морському здіймаються хвилі як гори, і піняться й дико клекочуть, і кидають високо піну. На їхніх хребтах борикаються, борються з ними розпучливі білії турки. А море ще дужче реве, клекотить і б’є в набережжя. І білії турки все більше і більше з безодні на поверх морський виринають і б’ються один об одного, і в хвилях ховаються знову і знов виринають, немов в казані величезнім киплять-клекотять. З розпуки руками махають, ногами об хвилі сердитії б’ють… А вітер лютує, а вітер одежу їх рве і далеко шматки відкидає, розмотує їхні чалми… І скрізь завивала ті мають, мов прапори білі…

Чим більш, чим грізніш реве море, лютує і б’є в набережжя, чим дужче земля стугонить, тим мозок мій дужче хтось ріже, на голову пада удар за ударом помірно.

Вже берег увесь геть засипаний порохом дрібним, червоним, мов кров’ю политий. Мішаючись з білою піною, порох їх червонить, і кров ця у море стікає річками.

Від берега – море кріваве, страшне; на просторі – воно ще страшніше.

В душі у моїй наболілій панує не страх, а розпука безкрая, мій мозок болить від ударів, а тіло холоне, немов завмира.

І ось ще велика-велика, дев’ятая хвиля гуде…

Земля стугонить, гуготить, а в мене душа завмирає… Чи довго ще буде оце?

А хвиля до берега ближче іде та шумить. В обіймах її здоровенний пручається турок, руками її роздирає, зубами гризе, скаженіє з розпуки…

А хвиля все ближче, все ближче.

Земля стугонить і тремтить…

З важким силкуванням заплющую очі, аби вже нічого не бачить і жду, завмираючи серцем…

Ось раз дев’ятая вдарить великого турка, та так вже ударить, що город провалиться весь і я полечу у безодню.

По тілові всьому вже холод смертельний іде, і серце уже не колотиться в грудях – спинилось…

Враз море скажено ревнуло, земля застогнала, уся сколихнулась, струсилась і вдарило щось мене в голову так… що прокинувся я…

"З-над хмар і з долин". Одеса. 1903 р. —С.111